

לא בשמים היא

בערבות מואב, לפני מותו, קורא משה לבני ישראל ללכת בדרכי ה'. העם והאדם עומדים בפני פרשת דרכים (דברים ל, טו): "רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע". האדם יכול לבחור את דרכו. חרות זאת גוררת אתה אחריות. מכאן המצווה המכרעת המוטלת עליו: "וּבַחֲרָתָּ בַחַיִּים" (שם, יט). בהמשך הפסוקים מופיע ביטוי שהפך קלאסי במסורת היהודית, וזכה לפופולריות מחודשת בדורנו: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא". על ידי ביטוי זה מדגישה התורה שהמשימה הזאת, הבחירה בחיים - אפשרית. האדם מסוגל להבחין בין טוב לרע: "כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶיךָ הַיּוֹם - לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּךָ... לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיְמָה וַיִּקְחֶהָ לָנוּ... וְלֹא יַעֲבֹר לָנוּ הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּקְחֶהָ לָנוּ... וְנַעֲשֶׂנָּה. (דברים ל, יא-יב). אנו מסוגלים להכיר את הטוב והאמת ואף את הדרך המובילה אליהם: "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד - בְּפִיךָ וּבְלִבְבְּךָ לַעֲשׂוֹתוֹ" (שם, יג).

עד כאן המובן הפשוט של המילים. אולם, חז"ל נתנו לביטוי זה משמעות אחרת, מעבר לפשוט. לפי דבריהם, הנמענים של הטקסט הם החכמים. באחת האגדות המפורסמות ביותר שבתלמוד, מסופר על מחלוקת שפרצה מסביב לסוגייה בהלכות טומאה, שמאז ידועה כסוגיית: "תנורו של עכנאי" (בבא מציעא נט ע"ב). הבעיה קשורה לשאלה הפילוסופית על זהותם של עצמים המשתנים במשך הזמן. החכמים טימאו את התנור, ר' אליעזר טיהר. למרות היותו במיעוט, היה ר' אליעזר משוכנע בצדקת עמדתו. נסים שונים התרחשו כדי להוכיח שהצדק אתו, אך הם לא הרשימו את החכמים. לבסוף פונה ר' אליעזר אל השמים שיכריעו במחלוקת, ואכן "בת-קול", מעין הד שמימי, יורד מן השמים ופוסק שהלכה כרבי אליעזר:

"חֲזַר וְאָמַר לָהֶם [רבי אליעזר]: אִם הִלְכָה כְּמוֹתִי, מִן הַשָּׁמַיִם יוֹכִיחוּ! וְאֵתָּה בֵּת - קוֹל וְאֵמָרָה, מִה לָּכֶם אֶצֶל רַבִּי אֶלְיָעָזָר? - שֶׁהִלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם. עֲמַד רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ עַל רִגְלָיו וְאָמַר, (דברים ל) "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא"..."

בת קול היורדת מן השמים איננה יכולה לקבוע הלכה. ההמשך לא פחות נועז. מסופר שם שרבי נתן פגש באלהיו הנביא ושאלו: "מה עשה הקב"ה באותה שעה? על כך ענה לו אליהו "חיידך ואמר: נִצְחוֹנִי בְּנִי, נִצְחוֹנִי בְּנִי".

הרבה ניתן לומר על אגדה זאת. היא היוותה מקור השראה ליהודים וללא-יהודים כאחד. הקביעה "לא בְּשָׁמַיִם הִיא" הפכה להיות לכאורה, הכרזה מופלאה בזכות האוטונומיה האנושית. האדם שהגיע לבגרותו, ריבון הוא במעשיו. והקב"ה מודה בניצחון בניו.

לדעתי "לקח" הסיפור מורכב הרבה יותר. לקביעה "לא בְּשָׁמַיִם הִיא", קדמה קביעה הפוכה (דברים ד, לו): "מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמִיעַ אֶת קוֹלוֹ". לפנינו פרדוקס המחייב אותנו להרהר שוב בסוגייה. המפתח לקביעת ההלכה ניתן בידינו, יש בידינו חופש, אך חופש זה אינו שרירות. התשובות לא ניתנות לנו על ידי נבואה, אלא הן תוצאה של התמודדות קשה ומפרכת עם הבעיות, תוך ניסיון כן ואמיתי להגיע לפתרונות. החכם זקוק לחכמה, הוא חייב להיות מקצוען בתחומו כמו כל אדם שגורל אחרים תלוי בהחלטותיו. נדרשים ממנו יושר אינטלקטואלי, שאיפה להגיע לאמת, אך גם אומץ לתת את התשובות שדורו זקוק להם. לא בשמים היא" איננה הקביעה הצוהלת של אדם שיש צ'ק פתוח בידו, ולא היוהרה של מי שמאמין שלכל אדם יש אמת משלו, ומתוך כך הוא יכול להשליך אותה על כל טקסט המזדמן בדרכו. קשה לעשות את הישר והטוב, אולם גם קשה לדעת מה הוא הישר והטוב, מהן הפתרונות לדילמות הקשות המאיימות עלינו בכל פינה, ועליהן נצטרך לתת דין וחשבון לפני בית הדין שבשמים. לדילמות יש תשובה או תשובות נכונות, והחכמים חייבים לחפש אותן במאמצים אנושיים כבירים, כשאחריות קשה רובצת על שכמיהם.

הפסוקים שהבאנו לעיל לימדו אותנו לכאורה, שקל לפתוח את השער המוביל אל הטוב. המחלוקת מסביב לתנורו של עכנאי, מלמדת אותנו שמציאת שער זה אינו פשוט כלל. כך למשל, ניתן לומר שהחוק המוסרי קרוב לכל אדם, ואפשר ללמד אותו בפשטות יתירה. כשאדם פונה להילל הנשיא ומבקש ממנו: "גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת", עונה לו הילל: "דעלך סני לחברך לא תעביד [מה ששנוא עליך – אל תעשה לחברך] זו היא כל התורה כולה" (שבת לא ע"א).

אולם, בדברי הלל, יש תוספת מפתיעה: "זו היא כל התורה כולה - ואידך פירושה הוא, זיל גמור" [והשאר – פרוש הוא, לך ולמד]. אכן, העקרונות המוסריים הם "מושכלות ראשונים", אקסיומות, עקרונות שיכולים להיות מובנים ומקובלים על כל אדם ישר עלי אדמות. לפנינו מעין תורה שבכתב הכתובה בלב כל אדם, כמעט נבואה, בת-קול שירדה מן השמים, ועתה היא שוכנת בלבו של כן אדם. אולם, בכך לא די. הכללים המוסריים זקוקים לפירוש. וכך, מ"זיל גמור" נולדה ה"גמרא", התורה שבעל פה.

כאן נעוצות סכנות חדשות, בייחוד בימינו. הקורא את "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", ייווכח כמה יפים הם הדברים הנאמרים בו: "אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם. אין פוגעים בקנינו של אדם... כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו". כמה יפה

טקסט זה. כמה קצר טקסט זה! אך החיים מלאים דילמות, ובכל מצב נתון מסתבכים אנו בסתירות שהטקסט אינו פותר. דוגמאות ניתן להביא עד אינספור: זכות הפרטיות וצנעת החיים - מול זכות הציבור לדעת; זכות העיסוק בפורנוגרפיה - מול הפגיעה בכבוד האישה; חרות האדם וחופש הביטוי - מול הפגיעה בסמליה הדתיים של דת אחרת, וכו'. וכך, בהמשך החוק אנו קוראים: "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה..." מהי תכלית ראויה? זהו ה"שאר" של הלל, הזקוק לגמרא שתפרש אותה. חוקי היסוד יפים הם, אך הם זקוקים לפירוש. מתוך כך עלול בית הדין הגבוה לפירוש להפוך לריבון האמיתי של החברה שאי אפשר להתווכח על החלטתו, כאילו היא הייתה בת-קול. ללא תרבות של מחלוקת אמיתית עלולה הברכה להיפך לסכנה. בנוסח משופץ של דברי ארכימדס, ניתן לומר, שבמנוף פירושים ארוך, תמיד תמצא נקודת משען בטקסט כדי להזיז את הארץ כולה. ועל כגון זה אמר קוהלת (ב, יט): "ומי יודע הקֶחֶם יִהְיֶה אוֹ סֶכֶל וְיִשְׁלַט בְּכָל עַמְלֵי שְׁעַמְלָתָי... תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ, גַּם זֶה הִבָּל".